***Fake News*, Mylné informace a jak je můžeme poznat**

Andrea Boneberger

Obsah

Fake News …… 1

Souvislosti s jinými pojmy a společenskými fenomény …… 3
Vymezení ke spikleneckým teoriím …… 3
Filtrační bublina …… 3
Buňka odezvy …… 4
Deepfakes …… 4
Social Bots …… 4

Příklady *Fake News* …… 4
Fake News ve volebním klání …… 4

Rozpoznávání *Fake N*ews …… 5
Technická řešení k poznávání *Fake News* …… 6
Internetové zdroje a „Review systém“ …… 6

Didaktické uplatnění (příkladné učební koncepty a vyučovací jednotky) …… 7
Simulace …… 7

Odkazy na literaturu …… 8
Literatura pro žáky/žačky …… 8
Hlubší literatura pro vyučující …… 8

Podklady pro žáky/žačky …… 9

Fake News

Podle definice v Dudenu: „mylná hlášení šířená s manipulativním úmyslem v médiích a na internetu, zejména na sociálních sítích."

Další znaky *Fake News* jsou, že událost nebo výrok, o nichž je referováno, jsou prezentovány ve formě novinářského příspěvku. Tato prezentace, resp. výrok neodpovídá skutečným faktům. Navíc je toto líčení vědomě vymyšlené nebo zfalšované, aby bylo dosaženo politických nebo komerčních cílů, o které autor nebo autorka usiluje.[1] Zfalšované zprávy přitom nejsou žádný nový fenomén, byly snad již od vzniku zpráv samotných. Příkladem je, když v roce 1835 jeden americký deník publikoval řadu článků o objevu života na měsíci. Astronom John Frederick tenkrát tvrdil, že prý údajně pomocí dalekohledu pozoroval lidi s křídly a živé bytosti podobné zvířatům. Později přiznal, že si tyto historky vymyslel.[2]

V době digitalizace se stalo možným vysílat velkému publiku po celém světě informace bez vysokých technických nákladů. Mimo digitalizaci fungují nakladatelství a televizní vysílače jako takzvané *Gatekeeper* /proces výběru a tvorby informací určených pro média/, které jsou zodpovědné za tvorbu a šíření nějakého příspěvku. Informace se zde prověřují kontrarešeršemi a vyškolenými žurnalisty/žurnalistkami, kteří se orientují v novinářských normách. Obsahy a informace se ale nyní mohou šířit rychle a globálně bez předchozího prověření především sociálními médii /Social Media/.[3] Autoři/autorky *Fake N*ews přitom mohou být jednotlivé osoby nebo také i větší organizace. Motivy k produkci a šíření *Fake News* se dají shrnout pod osm hesel:

- Špatná žurnalistika, parodie, provokace, stranická příslušnost, profit, politický vliv, propaganda[4]

Fake News mohou být ještě dále rozděleny na rozličné formy podoby:

- Obsah vedoucí v omyl: Informace jsou překrouceny nebo nesprávně vyloženy.
- Podvodnický obsah: Informace, které jsou vydávány jako něco, co nejsou (například když nějaká webová stránka imituje nějakou jinou, seriózní).
- Vymyšlený obsah: volně vymyšlené informace.

1 Srovnej Appel, Markus/Doser, Nicole, Fake News, iln: Appel, Markus (vydavatel), Psychologie postfaktického – o Fake News „Lživý tisk", Clickbait a Co., Berlin 2020, str. 10-11

2 Srovnej citace, str. 11-12

3 srovnej citace, str. 12.

4 Srovnej citace, str. 15

- Chybný vztah: Informace jsou dávány do chybného vztahu (např. když se nadpisy nebo obrázky nehodí k obsahu).
- Chybný kontext: Informace se kladou do chybného kontextu.
- Manipulativní obsah: Obrázky nebo zvukové záznamy, které jsou změněny tak, že dostávají nějaký jiný význam.
- Satira: Šíření vymyšlených obsahů s úmyslem díky přehánění podnítit konzumenty k přemýšlení a pobavit je[5]

Obr. 1: Zdroj: Hartwig, Katrin; Reuter, Christian; Fake News technické setkání – Podpora detekce a postojů k podpoře uživatelů/uživatelek. V Klimczak, Peter; Zoglauer, Thomas (vydavatel): Pravda a Fake v postfaktickém digitálním věku – distinkce v duševních vědách a vědách o IT, Wiesbaden 2021, str. 136.

Z jedné reprezentativní studie[6], jejíž výsledky jsou graficky znázorněny v obrázku 1, vyplývá, že velká část obyvatelstva vidí *Fake News* jako nebezpečí a díky jim mohou vzniknout negativní dopady na demokracii a důvěru veřejnosti. U testovaných protiopatření vidíme vysokou míru akceptování technických podnětů řešení boje proti *Fake News*.

[5] Srovnej Appel/Doser, Fake News, 2020, str. 12 – 14.

[6] Srovnej Reuter, C./Hartwig, K./Kirchner, J./Schlegel, N., Fake News perception in Germany: a representative study of people´s attitudes and approaches to counteract disinformation, v: Proceeding of the international konference on Wirtschaftsinfomatik, 2019. URL: http://www.peasec.de/paper/2019/2019_ReuterHartwigKirchnerSchlegel_FakeNewsPerceptionGermany_WI.pdf (přístup dne 12.08.2022).

Souvislosti s jinými pojmy a společenskými fenomény

Vymezení ke spikleneckým teoriím: Ačkoliv stále přibývá mísení pojmů spiklenecké teorie a *Fake News*, jedná se přesto o rozdílné fenomény. To se zakládá na tom, že *Fake News* nelze chápat pouze jako mylné informace, nýbrž jako imitaci seriózních informací. Vytvořené *Fake News* mohou ovšem sloužit k podpoře již existujících spikleneckých teorií nebo ke vzniku novějších. Je však třeba dbát na to, že ne všechny *Fake News* jsou spojeny se spikleneckými teoriemi nebo tvrzeními o spiknutí. Spiklenecké teorie se také nezakládají na *Fake News*, nýbrž mnohem spíše mají základ v nějaké reálné události, pro níž se vymyslí nějaké alternativní, odlišné vysvětlení.[7]

Filtrační bublina: K pochopení pojmu filtrační bubliny je zásadní rozumět způsobu fungování algoritmů. K znázornění algoritmického procesu má sloužit následující obrázek:

Obr. 2: Zdroj: Deussen, Oliver/Kraft, Tobias D./Zweig, Katharina A., Algoritmy a utváření názoru, v: Spektrum informatiky 4/2017, str. 320.

Algoritmický proces je přitom definován následovně: *„Algoritmické rozhodovací systémy nejprve odebírají dílčí množství dokumentů, informací nebo produktů z nějaké velké databáze (selekce). Pak odhadují všeobecnou nebo individuální relevanci dílčího množství dokumentů (nebo informací nebo produktů). Potom jsou tyto elementy tříděny a prezentovány uživateli. Selekcí a tříděním jsou stanoveny důležité akcenty, které mohou ovlivnit uživatele.“* [8]

Na tomto základě se za pojmem filtrační bublina skrývá fenomén, při kterém uživatelé/uživatelky navrhují taková témata, která jsou pro ně relevantní a odpovídají jejich zájmům.[9]

---

7 Srovnej Nöller, Thomas, Spiklenecké teorie a Fake News – Výzkumy systémového myšlení a jednání, Wiesbaden 2021, str. 43.

8 Deussen, Oliver/Kraft, Tobias D./Zweig, Katharina A., Algoritmy a vytváření názoru, v: Spektrum informatiky 4/2017, str. 320.

9 srovnej citace, str. 319

Tímto selektivním příjmem informací může být uživatelům/uživatelkám předstírána alternativní skutečnost.[10] Příklad toho vidíme na instagramu. Tam jsou s pomocí algoritmů uživatelům/uživatelkám oznamovány a doporučovány obsahy, které odpovídají předtím kladně označovaným nebo sdíleným obsahům.

Buňka odezvy: Dále je podstatný také pojem buňka odezvy. Pod tím se rozumí skupiny lidí nebo sociálních prostorů, v nichž se zrcadlí vlastní mínění a osoby nejsou konfrontovány s jinými názory. Ve středu se proto nachází posílení vlastního názoru potvrzením. To se může dít ve virtuálním prostoru, to znamená na sociálních sítích i v realitě. Fenomény filtrační bublina a buňka odezvy často vystupují paralelně, protože filtrační bubliny mohou fungovat jako zesilovač efektů buňky odezvy.[11]

Deepfakes: Vedle *Fake News* existují také fenomény *Deepfakes*. To jsou mediální obsahy, které jsou manipulovány digitálně, aby se například lidé nechali říkat a činit věci, které se ve skutečnosti nikdy nestaly. K tomu se používají technologie a umělá inteligence, aby se například v nějakém videu obličej nějaké osoby zaměnil za obličej nějaké jiné. *Deepfakes* se rozeznávají obtížně, poněvadž používají pravý filmový materiál a autenticky znějící zvuk.[12]

Social Bots: Softwaroví roboti, resp. *Social Bots* jsou roboti, z anglického slova „robot", kteří působí v sociálních médiích. Používají účty, aby mohli lajkovat, sdílet, vytvářet texty a komentovat, to znamená, že samozřejmě předpokládají jazykové schopnosti. Přitom je lze buď poznat jako stroje, nebo se vydávají za fyzické osoby. Jejich cílem je posilovat a zviditelňovat určité, např. politické výroky a názory. Při tom jsou automaticky aktivovány v předem naprogramovaných klíčových slovech /*Haschtags*/, jako například u klíčových slov k volebnímu klání.[13]

Příklady *Fake News*

***Fake News* ve volebním klání:** Ve volebním klání v USA v roce 2016 mezi Donaldem Trumpem a Hillary Clintonpvpu byl pozorován zvýšený výskyt *Fake News*, buď pro Trumpa nebo pro Clintonovou. K tomu se přidává i to, že narůstala i interakce s rostoucími mylnými prohlášeními. V měsících od srpna až do dne voleb v listopadu byl na Facebooku zaznamenán nárůst kolem šesti milionů *Fake News* interakcí.

---

[10] Srovnej Zoglauer, Thomas, Relativismus pravdy, vědecký skepticismus a politické důsledky, v: Klimczak, Peter/Zoglauer, Thomas (vydavatel). Pravda a Fake v postfaktickém digitálním věku – distinkce v duševních vědách a vědách IT, Wiesbaden 2021, str. 2.

[11] Srovnej Deussen/Kraft/Zweig, Algoritmy a utváření názoru, 2017, str. 323 – 324.

[12] Srovnej Westerlund, Mika, The Emergence of Deepfake Technology: A. Review, v: Technology Innovation Management Review 11/2019, str. 40

[13] Srovnej Bendel, Oliver, Social Bots, 13.07.2021, URL: https://wirtschaftsreflexion,gabler.de/definition/social-bots-54247/Version-384530 (přístup dne 12.08.2022).

To znamená, že *Fake News* mohou být připisovány propagandistické funkci ve volebním klání, která jde až tak daleko, že může ovlivnit rozhodnutí voleb. Ohledně ovlivnění volebního klání v USA byly provedeny různé studie, které konstatují víceméně jistý účinek. Tento účinek se odvozuje od toho, že s pěti nejznámějšími *Fake News* proběhla interakce až téměř jednoho milionu *sdílení*, *lajků* a komentářů. Tyto *Fake News* byly všechny zaměřeny pro Trumpa. Navíc jedna studie ukázala, že dvacet nejčtenějších seriózních zpráv mělo ve srovnání s dvaceti nejvíce čtenými *Fake News* méně interakcí. Současně výzkumy ukázaly, že příjemci/příjemkyně mají problémy identifikovat *Fake News*, přičemž 72 % z 3 000 dotázaných občanů/občanek USA přišlo do styku s *Fake News*, tyto ale nedovedly poznat. I když známá a seriózní média výroky v prohlášeních identifikovala jako mylné, důvěřovalo 56 % voličů/voliček Trumpa i nadále tomuto obsahu. Dosavadní stav výzkumu dává usoudit na používání a příjem *Fake News*, empirický důkaz pro účinek *Fake News* na volební chování ještě nebyl s konečnou platností proveden. Je zde třeba navíc mít na zřeteli i jiné faktory vlivu jako například sociální vliv rodiny a přátel. Tyto mohou chování voličů/voliček ovlivnit silněji než mylné hlášení, které je v rozporu s vlastním politickým postojem. Avšak na základě četnosti a rozdělení *Fake News* můžeme díky interakcím v sociálních médiích vycházet z toho, že *Fake News* mohou způsobit změnu mínění ohledně politického rozhodnutí voleb.[14]

Rozeznávání *Fake News*

K rozeznání *Fake News* v sociálních médiích jsou nutné interdisciplinární znaky, abychom vyhověli komplexním procesům jejich šíření a tvorby. Díky aktuálnosti a relevanci tématu nalézáme již různé metody rozpoznávání. K těm patří možnost nabízená různými platformami *sociálních médií* nahlásit obsah, který se zdá být podezřelý. Takto mohou profesionálně vyškolené osoby nahlášené informace prověřit a podle výsledku verifikovat nebo vyvrátit. Vedle toho ale nabývají na významu i automatizované, technické procesy k rozeznání *Fake News*.[15]

[14] Srovnej Schmid, Claudia Eva/Stock, Lennart/Walter, Svenja, Strategické používání Fake News k propagandě ve volebním klání, v: Schas-Hombach, Klaus/Zywietz, Bernd (vydavatel), Fake News, Hashtags & Social Bots – Nové metody populistické propagandy, Wiesbaden 2018, str. 77 – 81.

[15] Srovnej Hartwig Katrin/Reuter, Christian, Fake News technické zacházení – Základy detekce a zpracovávání k podpoře uživatelů/uživatelek, v: Klimczak, Pter/Zoglauer, Thomas /vydavatel(, Pravda a Fake v postfakticky digitálním věku – Distinkce v duševních vědách a vědách IT, Wiesbaden 2021, str. 137

Technická řešení k rozpoznávání *Fake News*

Technické procesy mohou být rozděleny do tří kategorií, které jsou „*component-based*“, „*data mining-based*“ a „*implement-based*“, Příkladem automatizovaného procesu jsou znaky *component-based*. Tyto zkoumají Fake News vytvořené autory/autorkami, resp. uživateli/uživatelkami šířené příspěvky v sociálních médiích pode určitých signálních slov, aby se rozeznaly převládající pocity a nálady v příspěvcích a odfiltrovaly příspěvky, které se počítají do kategorie Fake News. Tyto metody se označují jako Text-Mining. Navíc zkoumají obsah zpráv i na základě počtu lingvistických (např. vysoký počet vykřičníků), sémantických (např. titulky vzbuzující pozornost) a stylistických (např. vysoký počet emoce vyvolávajících slov). Dále je při tom zkoumán také sociální kontext analýzami sítě uživatelů nebo vzorců šíření.[16]

Internetové zdroje a „Review systém“

Obzvláště pro žáky/žákyně mají internetové zdroje velký význam, protože často slouží jako první zdroj informací. Přitom je ovšem třeba dbát na to, že u těchto zdrojů existuje nízká kontrola kvality.[17] Taková kontrola kvality se oproti tomu nachází například u odborných časopisů s uznávaným procesem posouzení. Tento proces nazýváme Review systém. Zde se příspěvky objevují teprve poté co byla předaná manuskripta autora/autorky podrobena formální kontrole dvěma auditory/auditorkami. Tyto odborné osoby (peers) zjišťují, zda příspěvek vykazuje získání nových poznatků a zda se to děje v rámci vědeckého způsobu práce a etiky. K tomu patří to, že tvrzení a pozorování jsou sledovatelně doloženy a provedené experimenty jsou opakovatelné. Při interpretaci výsledků musí být dodržena věcná logika a ukázány alternativní možnosti vysvětlení.[18]

K provedení odhadu kvality u internetových zdrojů existují kritéria, na jejichž základě může být odstupňována serióznost nějakého příspěvku nebo článku. K zařazení pošty nebo příspěvku existuje model přiřazení hodnověrnosti. Tento se skládá ze čtyř rovin. První rovina je hodnověrnost informace, to znamená například jednoho jednotlivého výroku. Pak následuje hodnověrnost zdroje (např. publikace nebo osoby) jakož i hodnověrnost média, například zda se jedná o nějaké noviny nebo o internet. Jako poslední patří k modelu vlastní důvěryhodnost jako znak osobnosti.[19] V praktické kontrole mohou být tyto čtyři roviny realizovány skrze následující kritéria:

---

16 Srovnej Hartwig; Reuter, Fake News technické zacházení, 2021, str. 137.

17 Srovnej Kleber, Arno/Richter-Krautz, Jana, Změna klimatu FAQs – rozeznat Fake News, chápar argumenty, odpovídat kvalitativně, Berlin 2022, str. 18.

18 Srovnej Kleber; Richter-Krautz, Změna klimatu FAQs, 2022, str. 8-9.

19 Srovnej Holzer, Stefanie/Sengl, Michael, Zdroj dobrý, všechno dobré? Posouzení hodnověrnosti v digitálním prostoru, v:Hohlfeld, Ralf/ Harnischmacher, Michael/Heinke, Elfi/Lehner, Lea/ Sengl, Michael (vydavatel), Fake News a dezinformace: Výzvy pro společnost propojenou sítěmi a empirický výzkum, Baden-Baden 2020, str. 159.

1. Identifikovat a prověřit autora/autorku, zda tento/tato má expertízu v tomto oboru K tomu mohou být např. googlovány životopisy nebo prověřena další díla na vědeckých vyhledávačích.
2. Prověřovat instituci za příspěvkem, zda je seriózní tato. Jedná se například o státní úřad nebo uznávané noviny?
3. Prověřit Impressum, zda je tam uvedena nějaká kontaktní osoba (i její pozadí může být stejně jako u autora/autorky prověřeno), nebo jsou jmenovány intence stránky.
4. Údaje o zdrojích informací musí být zdokumentovány. Tyto pak mohou být poté prověřeny, jestli skutečně obsahují a potvrzují příslušné informace.[20]
5. Prověřit údaje o času a datumu článku, zda tam jsou obsaženy nesrovnalosti nebo nepravděpodobné časové údaje.
6. Prověřit obrázky na to, jestli je uveden zdroj a jestli jsou rozpory mezi obrázkem a informací. Přes www.tineye.com může být například zkontrolováno, kdy a kde se tento obrázek poprvé objevuje.[21]

Didaktické uplatnění (příkladné vyučovací koncepty pro obsah vyučování)

Abychom se naučili zacházení s *Fake News*, nabízí se s žáky/žákyněmi provádět simulace nebo plánované hry, aby mohli sbírat vlastní a přímé zkušenosti. Při tom je možno získat povědomí o tom, jak *Fake News* vznikají a jak mohou být poznány.

Simulace: Třída je rozdělena na malé skupiny (2–3 osoby). V těchto budou napsány vlastní vymyšlené *Fake News* i validní, prověřené zprávy, takže *Fake News* nebude možno odlišit od těchto zpráv. Po této pracovní fázi budou sepsané *Fake News* a seriózní zprávy vyměněny mezi skupinami. Každá skupina se bude pomocí internetových rešerší nebo existujících tištěných médií pokoušet validovat seriózní zprávy a rozpoznat vymyšlené *Fake News* jiné skupiny. Vlastní rešerše a využívání kontrolních nástrojů poskytuje žákům/žákyním schopnost rozeznat vliv *Fake News* v jejich každodenním životě a tento vliv redukovat. Navíc se stává zřejmým, jak rychle mohou *Fake News* vznikat. Výměna zkušeností ohledně strategie a mechanismů stojících za *Fake News* může být navozena tím, že členové/členky skupin objasní jejich proces vytváření *Fake News*.

[20] Srovnej Kleber; Richter-Krautz, Změna klimatu FAQs, 2022, str. 18-19.

[21] Srovnej Knihovní centrála Schleswig-Holstein, Kontrolní nástroje pro Fake News, URL: https://www.diefakehunter.de/planspiel/pruefwerkzeuge.html (přístup dne 07.09.2022).

Odkazy na literaturu
Literatura pro žáky/žákyně

Feibel, Thomas, kriminálka na sítích: Fake News – Hilda & Hulda vyřeší každý případ!!, Heidelberg 2021.

Kuhla, Karoline, Carlsen zkratka: Fake News, 3, vydání, Hamburg 2017.

Linker, Christian, Y-Game – Všichni v tom vězíte. 2. vydání, Mnichov 2022.

Theisen, Manfred, Potávka: Mediální kompetence v časech Fake News – Základní vědomosti k promluvě pro děti, Bindlach 2019.

Hlubší literatura pro vyučující:

Egbers, Julia/Himmelrath, Armin, Fake News – Příručka pro školu a vyučování, Bern 2018.

Eleftheriadi-Zacharski, Sofia/Hebing, Sönke/ Manstetten, Gerald/ Paganini, Simone, O zacházení s Fake News, Lež a spiknutí – Intredisciplinární perspektivy, Glashütte 2022.

Dietz, Simone, Umění lhaní, Stuttgart 2017.

Hespers, Simone/Götz-Votteler, Katrin, Alternativní skutečnosti? – Jak fungují Fake News a spiklenecké teorie a proč mají aktuálnost, Bielefeld 2019.

Pörksen, Bernhard, Velká podrážděnost – Cesty z kolektivního vzrušení, München 2018.

Schaeffer, Ute, Jak naši demokracii napadají populisti, roboti a trolové, München 2018.

Podklady pro žáky/žákyně:
Fake News

Definice dle Dudenu: „Mylná prohlášení šířená s manipulativním úmyslem v médiích a na internetu, zejména v sociálních médiích".

Motivy k produkci a šíření *Fake News*: Horší žurnalistika, parodie, provokování, vášeň, stranická příslušnost, profit, politický vliv, propaganda.

Rozličné formy projevu:

- Obsah vedoucí v omyl: Informace jsou překrucovány nebo vykládány mylně
- Podvodnický obsah: Informace, které jsou vydávány za něco, co nejsou (například když nějaká webová stránka imituje nějakou seriózní)
- Vymyšlený obsah: volně vymyšlené informace
- Chybný vztah: Informace jsou předkládány v nesprávném vztahu k něčemu
- Chybný kontext: Informace jsou předkládány v nesprávném kontextu
- Manipulativní obsah: Obrázky nebo zvukové záznamy, které jsou změněny tak, že dostávají jiný význam
- Satira: Šíření vymyšleného obsahu s úmyslem podněcovat nebo pobavit konzumenty prostřednictvím přehánění

Kritéria kontroly kvality zdrojů

1. Identifikovat autora/autorku příspěvku a prověřit, zda má tento příspěvek expertízu → např. googlovat životopisy, prověřit další vědecká díla
2. Prověřit instituci stojící za příspěvkem, zda je tato seriózní. Jedná-li se např. o nějaký státní úřad nebo uznávané noviny?
3. Prověřit impressum, zda je tam uvedena nějaká kontaktní osoba nebo jsou uvedeny intence stránky.
4. Musejí být dokumentovány údaje o zdrojích → mohou být prověřeny na to, zda skutečně obsahují a potvrzují odpovídající informace
5. Prověřit údaje o času a datumu článku, zda tam nejsou obsaženy nesrovnalosti nebo nepravdivé časové údaje
6. Obrázky zkontrolovat v tom, zda je udán zdroj a zda nejsou rozpory mezi obrázkem a informací → například přes www.tineye.com může být prověřeno, kdy a kde se obrázek poprvé objevil.